

ARTISTIEKE OPLEIDING DERDE GRAAD KSO

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

september 2006
LICAP – BRUSSEL D/2006/0279/024

ARTISTIEKE OPLEIDING DERDE GRAAD KSO

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

LICAP – BRUSSEL D/2006/0279/024
(vervangt D/2004/0279/012 met ingang van september 2006)
ISBN 978-90 -6858-661-9

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Inhoud

Lessentabel	5
1 De derde graad Artistieke opleiding	6
2 Kunstinitiatie	8
2.1 Beginsituatie.....	8
2.2 Algemene doelstellingen.....	8
2.3 Leerplandoelstellingen en leerinhouden	8
2.4 Pedagogisch-didactische wenken.....	10
2.5 Minimale materiële vereisten	11
2.6 Evaluatie.....	11
2.7 Leerplanwerking.....	12
2.8 Bibliografie.....	13
3 Artistieke opleiding.....	18
3.1 Beginsituatie.....	18
3.2 Algemene doelstellingen.....	18
3.3 Leerplandoelstellingen en leerinhouden	19
3.4 Pedagogisch-didactische wenken.....	23
3.5 Minimale materiële vereisten	26
3.6 Evaluatie.....	26
3.7 Leerplanwerking.....	28
3.8 Bibliografie.....	28

Lessentabel

Pedagogische vakbenaming	uren/week		Administratieve vakbenaming
Minimum / Maximum	30 – 36	30 – 36	
Godsdienst	2	2	AV Godsdienst
Aardrijkskunde	1	1	AV Aardrijkskunde
Frans	2	2	AV Frans
Geschiedenis	1	1	AV Geschiedenis
Lichamelijke opvoeding	2	2	AV Lichamelijke opvoeding
Nederlands	3	3	AV Nederlands
Wiskunde	2	2	AV Wiskunde
Kunstinitiatie	3	3	AV Kunstgeschiedenis / KV Kunstinitiatie
Artistieke opleiding	14-17	14-17	KV Beeldende vorming / Kunstambachten / Toegepaste beeldende vorming / Waarnemingstekenen

Voor deze vakken is het leerplan in deze brochure opgenomen.

1 De derde graad Artistieke opleiding

De studierichting Artistieke opleiding richt zich tot leerlingen met een uitgesproken belangstelling voor beeldende kunsten in het algemeen en voor de toegepaste kunstvormen in het bijzonder.

Voor sommige leerlingen kan Artistieke opleiding een voorbereiding zijn op het hoger kunstonderwijs. Andere leerlingen kunnen het eventueel aanvullen met een specialisatiejaar.

Er zal enkel een basisopleiding nagestreefd worden daar een al te professionele aanpak van alle mogelijke kunstvormen een zaak is voor het hoger onderwijs.

Onderzoeken, verkennen, experimenteren en creatief zijn dienen een natuurlijke ingesteldheid te zijn om het domein van diverse kunstvormen te ontdekken.

Belangrijk bij deze vorming zijn de beeldende en culturele vakken elk met hun eigen vormingswaarde en vormtaal. Zij omvatten ongeveer de helft van het totale aantal lestijden.

De algemene vakken bieden leerinhouden die naast hun eigen vormingswaarde ook een ondersteunende waarde hebben voor de vakken van het specifiek gedeelte.

ARTISTIEKE OPLEIDING DERDE GRAAD KSO

Kunstinitiatie

Eerste leerjaar: 3 uur/week
Tweede leerjaar: 3 uur/week

2 Kunstinitiatie

2.1 Beginsituatie

De leerlingen hebben in de tweede graad op een actieve en creatieve wijze kennis gemaakt met diverse aspecten van de kunst. Daarbuiten zijn ze via de media beïnvloed door de eigentijdse beeld- en muziekcultuur.

In de lessen kunstgeschiedenis hebben ze in de tweede graad een chronologisch overzicht en inzicht verworven over de belangrijkste stijlstromingen in de westerse cultuur vanaf de prehistorie tot en met de gotiek (eerste leerjaar) en van de renaissance tot en met het rococo (tweede leerjaar). Hierbij hebben ze tevens de hoofdvertegenwoordigers leren kennen.

In de lessen kunstinitiatie van de tweede graad hebben ze diverse beeldcomponenten met hun inhoud en betekenis leren kennen, aanduiden en toelichten, en dit ondermeer via voorbeelden uit de kunstgeschiedenis.

Men dient echter ook rekening te houden met de beginsituatie van de nieuwe leerlingen die in de derde graad kunnen instromen maar geen tweede graad kunstonderwijs hebben gevolgd. De leerinhouden kunstgeschiedenis/kunstinitiatie uit de tweede graad kunnen daarom ook in de derde graad, waar nodig, aangehaald en herhaald worden.

2.2 Algemene doelstellingen

De jongere

- 1 ontwikkelt belangstelling voor de kunst en het kunstgebeuren en de behoefte om met kunst om te gaan.
- 2 ervaart Kunstinitiatie als verdieping/verrijking van het atelierwerk.
- 3 leert kunst op objectieve wijze benaderen.
- 4 beleeft kunst via waarneming en analyse van de relatie tussen vormgeving en inhoud van een kunstwerk.
- 5 hanteert een juiste vakterminologie en een creatieve onderzoeksmethode.
- 6 situeert een kunstwerk en/of kunstenaar binnen zijn kunsthistorische context.

2.3 Leerplandoelstellingen en leerinhouden

LEERPLANDOELSTELLINGEN

De jongere

- 1 analyseert, ontdekt en expliciteert de waarde van kunstwerken.
- 2 verdiept zichzelf via actief en creatief analyseren en bespreken van het verband tussen de verschillende componenten van een kunstwerk en legt de relatie tussen vorm en inhoud.
- 3 herkent en benoemt diverse elementen die de stijl van een kunstwerk bepalen.
- 4 analyseert en bespreekt kunstwerken methodisch.
- 5 heeft aandacht voor de culturele actualiteit (tentoonstelling, museum- en/of concertbezoek, enz.), creatieve uitingen en atelierwerk.
- 6 bezit kennis over de belangrijkste stijlstromingen of "-ismen" en hun vertegenwoordigers in de 19de en 20ste eeuw (en eventueel van vroegere periodes). Deze kennis is aanvullend bedoeld als achtergrond voor het adequaat onderzoek van kunstwerken.

LEERINHOUDEN

De hieronder vermelde leerinhouden dienen vooral aangeboden te worden:

- via de studie van de kunst van de 19de en 20ste eeuw en de actuele kunst;
- via participatie aan het actuele kunstgebeuren (tentoonstellingen, musea, galerijen, ateliers, veilingen, ...);
- als voedingsbodem, verrijking en evaluatie van atelierwerk.

Beeldcomponenten

Kennis, analyse en bespreking van de beeldcomponenten die reeds globaal zijn aangereikt in de lessen kunstinitiatie van de tweede graad worden verder uitgediept.

De relatie tussen de beeldcomponenten van het kunstwerk wordt verder bestudeerd.

De relatie tussen vormgeving en inhoud wordt geanalyseerd.

De componenten komen niet systematisch aan bod. De bespreking van concrete voorbeelden dient te gebeuren met het accent op de 19de, 20ste eeuw en de actuele kunst en met voldoende ruimte voor andere perioden.

De hieronder vermelde opsomming geeft de componenten weer

- *Architectuur:*
 - functie en betekenis, materiaal, constructie en bouwprincipe, grondplan, doorsnede, opstand, interieur, kleur, licht, inplanting en relatie met de omgeving, relatie tot de mens (toeschouwer, bezoeker, bewoner), ...
- *Beeldhouwkunst:*
 - functie en betekenis, iconografie, materiaal en techniek, grootte, vorm en restvorm, snijlijnen en kruislijnen, beweging, oppervlaktebehandeling, kleur, lichtwerking, plaatsing en relatie tot de ruimte/omgeving/architectuur, relatie tot de mens (toeschouwer, participant), ...
- *Schilderkunst:*
 - functie en betekenis, iconografie, materiaal en techniek, grootte, vorm, compositie, krachtlijnen, ruimtewerking, kleur, licht, oppervlaktebehandeling, plaatsing in relatie tot ruimte/omgeving/ander werk,/architectuur, relatie tot de mens (toeschouwer, participant), ...

Methoden

Men hanteert diverse methoden om kunstwerken op een zinvolle manier te benaderen:

- men kan een kunstwerk waarnemen/beleven en beschrijven wat er te zien is;
- men kan een kunstwerk onderzoeken en situeren:
 - één of meerdere specifieke componenten;
 - en/of onderzoek naar de tijdsgeest, de filosofie eigen aan het kunstwerk.
- men kan via het verwoorden van de waarneming verschillende impressies en visies confronteren en toetsen.

Kunst in de 19de en 20ste eeuw en de belangrijkste vertegenwoordigers

Studie van het werk van één kunstenaar: stijlrevolutie, oeuvre, invloed(en), visie, denk- en werkproces.

Studie van een thema (voorstelling, vorm, stijl, materiaal, techniek, ...) door verschillende kunstenaars in verschillende stijlperiodes.

De hieronder vermelde opsomming van stijlstromingen zijn een leidraad bij de uiteindelijke keuze:

- neoclassicisme;
- romantiek;
- realisme
- impressionisme;
- neo-impressionisme;
- voorlopers van de kunst van de 20ste eeuw;
- symbolisme;

- architectuur en toegepaste kunst rond 1900;
- kubisme;
- expressionisme;
- fauvisme;
- surrealisme;
- dadaïsme;
- futurisme;
- abstracte kunst;
- kunst na 1945;
- actuele kunst.

Uitbreiding

Onderstaande elementen komen als leerinhoud aan bod wanneer ze kaderen binnen een lesonderwerp en/of het atelierwerk:

- volkskunst;
- staat-kunst (underground, subculturen, ...);
- interactie tussen Europese en niet-Europese kunst;
- verband tussen kunst en reclame;
- andere kunstdisciplines zoals mode, juwelen, meubel, affiche, fotografie, film, ...
- filmtaal en het filmgebeuren (samenstelling en taken van de filmploeg, verhaalstructuur; synopsis, scenario en draaiboek, camerabeweging en opnamehoek, beeldcompositie, kadrering en plans, sfeer, belichting en klank, decor, muziek, kostuums, ...);
- muziktaal (genre, stijl, melodie, ritme, klankkleur, klanksterkte, samenklank, vorm, structuur, ...);
- vergelijken van elementen uit de muziekgeschiedenis met elementen uit de beeldende kunsten;
- functie van de kunst: kunst als spiegel van de tijd en/of signaalfunctie.

2.4 Pedagogisch-didactische wenken

De leerlingen worden niet overladen met encyclopedische kennis. Ze worden op een actieve wijze bij kunstbeschouwing betrokken. Analyse van representatieve voorbeelden via interactieve leergesprekken op het niveau van de leerlingen is hierbij een voor de hand liggende werkvorm. Dit sluit het gebruik van andere werkvormen uiteraard niet uit.

De basis van de lessen is de waarneming. Het leerproces wordt steeds omkaderd door kwalitatief beeld- en/of klankmateriaal. Illustratie is geen decorum maar een voorwaarde. Om stijlkenmerken scherper te plaatsen en om een referentiekader vast te zetten in het visueel geheugen kunnen dezelfde, goed gekozen voorbeelden, meer dan eens aan bod komen waarbij men ze bv. vergelijkt en confronteert met ander beeldmateriaal en andere stijlkenmerken. Andere wijzen om het visueel geheugen aan te spreken en te trainen zijn vb. het thuis illustraties laten opzoeken van tijdens de lessen besproken kunstwerken en regelmatig kunstherkenning opnemen tijdens evaluatiemomenten.

Het vak Kunstinitiatie staat niet op zich. Regelmatig worden vakoverschrijdend met “Artistieke opleiding” verbanden gelegd en onderwerpen uitgediept.

Het interactieve leergesprek is nuttig om de leerlingen zelf te leren ontdekken en hen zelf aan het woord te laten. De leerlingen raken op deze wijze vertrouwd met analysemethodes en worden gestimuleerd om na te denken, ervaringen uit te wisselen en deze aan elkaar te toetsen. Bovendien zullen ze wat ze zelf ontdekken en verwoorden beter onthouden en beheersen.

2.4.1 De geïntegreerde proef

De geïntegreerde proef slaat op de vakken van het fundamenteel gedeelte. In deze studierichting zijn dit: “Artistieke opleiding” en “Kunstinitiatie”. Wanneer men een aantal andere vakken mee opneemt bij de organisatie en de realisatie van de geïntegreerde proef is dit een meerwaarde wanneer er echt integraal gewerkt wordt.

De geïntegreerde proef moet tijdens het tweede leerjaar van de derde graad Artistieke opleiding gerealiseerd worden. Het concept, de opdracht e, de realisatie van de proef moeten van bij het begin van dit tweede leerjaar voldoende aandacht krijgen. Deze proef heeft tot doel de mate waarin de jongere de beoogde doelstellingen heeft verworven (alle of een deel ervan) op een synthetische en realiteitsgebonden wijze te toetsen. De evaluatie omvat meer dan de eindpresentatie. Het proces is in deze studierichting even belangrijk als het eindresultaat. Evalueren van en tijdens het proces laat toe om de leerlingen bij te sturen en aan te moedigen.

2.5 Minimale materiële vereisten

De leerkracht moet beschikken over een eigen lokaal waarin – naast de normale inrichting – de volgende uitrusting absoluut noodzakelijk is:

- projectieapparatuur met scherm en aangepaste verduistering;
- klankinstallatie;
- videoapparatuur.

In een vlot toegankelijke schoolbibliotheek zijn kunstboeken en -tijdschriften aanwezig.

2.6 Evaluatie

2.6.1 Evalueren conform de visie op onderwijs

Evaluatie is niet alleen kennisgericht. Het ontwikkelen van leerstrategieën, van algemene en specifieke attitudes en de groei naar **actief leren** krijgen een centrale plaats in het leerproces. Hierbij neemt de leraar naast vakdeskundige de rol op van **mentor**, die de leerling kansen biedt en methodieken aanreikt om voorkennis te gebruiken, om nieuwe elementen te begrijpen en te integreren.

Evaluatie is een onderdeel van de leeractiviteit van leerlingen en vindt bijgevolg niet alleen plaats op het einde van een leerproces of op het einde van een onderwijsperiode. Evaluatie maakt integraal deel uit van het leerproces en is dus geen doel op zich.

Evalueren is noodzakelijk om **feedback** te geven aan de leerling en de leraar.

- Door rekening te houden met de vaststellingen gemaakt tijdens de evaluatie kan de leerling zijn **leren optimaliseren**.
- De leraar kan uit evaluatiegegevens informatie halen voor **bijsturing** van zijn **didactisch handelen**.

Behalve het bijsturen van het leerproces en/of het onderwijsproces is een evaluatie ook noodzakelijk om andere **toekomstgerichte beslissingen** te ondersteunen zoals oriënteren en delibereren. Wanneer hierbij rekening gehouden wordt met de mogelijkheden van de leerling, dan staat ook hier **de groei van de leerling centraal**.

Evaluatie wordt zo een **continu proces** dat optimaal en motiverend verloopt in **stress- en sanctiearme** omstandigheden.

2.6.2 Hoe evalueren?

2.6.2.1 De leerling centraal

Bij evaluatie staat steeds de **groei van de leerling centraal**. De te verwerven kennis, vaardigheden en attitudes worden bepaald door de leerplandoelstellingen.

Uit het voorgaande volgt dat de leraar zich bevraagt over de keuze van de evaluatievormen. Het gaat niet op dat men tijdens de leerfase het **leerproces** benadrukt, maar dat men finaal alleen het **leerproduct** evalueert. Zowel proces als product moeten hun plaats krijgen in de beoordeling. De literatuur noemt die samenhang tussen proces- en productevaluatie **assessment**.

Een goede evaluatie moet gespreid zijn in de tijd en moet voldoen aan criteria van doelmatigheid en billijkheid.

- Een **doelmatige evaluatie** moet aan de volgende aspecten beantwoorden: **validiteit, betrouwbaarheid** en **efficiëntie**.
- Men kan spreken van een **billijke evaluatie** indien er sprake is van **objectiviteit, doorzichtigheid en normering**.

Bij assessment nemen de actoren van het **evaluatieproces** een andere plaats in. De meest gebruikte vormen zijn **zelfevaluatie, co-evaluatie** en **peerevaluatie**.

- **Peerevaluatie (leerling-leerling):**
Bij peerevaluatie beoordelen de leerlingen elkaar.
- **Co-evaluatie of collaboratieve evaluatie (leerling-leraar):**
Bij co-evaluatie creëert men een evaluerende dialoog tussen de leraar en de leerling(en).
- **Zelfevaluatie (leerling):**
Hierbij evalueert de leerling zichzelf.

2.6.2.2 Rapportering

Wanneer we willen ingrijpen op het leerproces is de **rapportering, de duiding en de toelichting** van de evaluatie belangrijk. In de rapportering kunnen de sterke en de zwakke punten van de leerling weergegeven worden. Eventuele adviezen voor het verdere leerproces kunnen ook aan bod komen.

2.6.2.3 Aandachtpunten bij Kunstinitiatie

De nadruk bij de evaluatie ligt op de waarneming. Evalueren wordt, zoals het leerproces, zoveel mogelijk onderbouwd met representatief beeld- en klankmateriaal.

Als neerslag van leerlingenactiviteiten kunnen volgende zaken deel uitmaken van de evaluatie:

- een persoonlijk werk in de context van de lessen;
- een schriftelijke of mondelinge presentatie van vb. een stijl, het werk van een kunstenaar of een kunstwerk;
- een documentatiemap met beeldmateriaal door de leerling aangelegd;
- een toets/een examen.

Kunstinitiatie maakt deel uit van de geïntegreerde proef, de geïntegreerde proef maakt deel uit van de evaluatie.

2.7 Leerplanwerking

Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kunt u als leraar reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen@vsko.be) of per brief (Dienst Leerplannen VVKSO, Guimardstraat 1 te 1040 Brussel).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, Licapnummer.

Langs diezelfde weg kan u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie.

In beide gevallen zal de Dienst Leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.

Dit leerplan kwam tot stand met de medewerking van:

- Danny Van Hoeck, Sint-Lukas Kunsthumaniora, Schaarbeek;
- Ingrid Van Tilburg, Kunsthumaniora Sint-Lucas, Gent;
- Liesbeth Oversteyns, Kunstschool, Genk;
- Sandra Willems, Technisch Instituut Heilige Familie, Brugge.

2.8 Bibliografie

Beeldende kunst en architectuur

- **BÄR, N.**, Beeldende kunsten in de 19de eeuw, Het Spectrum, Utrecht, 1991, 229 blz.
- **BÄR, N.**, Nieuw handboek voor de kunstgeschiedenis. Kunst van 1900 tot 1945, De Bilt, Cantecleer, 1984, 192 blz.
- **BÄR, N.**, Nieuw handboek voor de kunstgeschiedenis. Kunst na 1945, De Bilt, Cantecleer, 1982, 150 blz.
- **BIEDERMAN, H.**, Prisma van de symbolen, Het Spectrum, Utrecht, 1991, 469 blz.
- **BRITT, D.**, (red.), Moderne kunst. Van Impressionisme tot Postmodernisme, Atrium, Alphen aan de Rijn, 1994, 416 blz.
- **COLE, E.**, (ed.), De taal van de architectuur, De Librero, Kerkdriel, 2002, 352 blz.
- **COLLINS, J., e. a.**, De schildertechnieken van deze eeuw. Dertig beroemde kunstenaars in close up, De Bilt, Cantecleer, 1983, 190 blz.
- **CUMMING, R.**, Een andere kijk op kunst. Ontdek de symboliek van 's werelds mooiste schilderijen, Deltas., 1995, 104 blz.
- **CUMMING, R.**, Kijken en zien, Meulenhoff, Amsterdam, 1982, 62 blz.
- **CUMMING, R.**, Kunst uit de doeken, De Morgen.
- **DEMPSEY, A.**, Encyclopedie van de moderne kunst. Stijlen, scholen, stromingen, Uitgeverij Waanders, Zwolle, 2002, 304 blz.
- **DE DEYGERE, R., e.a.**, Kunst & Co, Uitgeverij Pelckmans, Kapellen, 2004, 175 blz. + CD-ROM.
- **DENVIR, B.**, Het Impressionisme. De kunstenaars en hun werk, Lisse, Zuid, 1992, 424 blz.
- **DE VISSER, A.**, Hardop kijken, SUN, Nijmegen, 1986, 144 blz.
- **DE VISSER, A.**, Kunst met voetnoten. Inhoud en betekenis in de beeldende kunst, SUN, Nijmegen, 1989, 144 blz.
- **DE VISSER, A.**, De tweede helft. Beeldende kunst na 1945, SUN-Kritak, Nijmegen, 1997, 430 blz.
- **DOERNER, M.**, Schilderkunst, materiaal en techniek, Gaade, Amerongen, 1981, 455 blz.
- **DUBY, G., e.a. (ed.)**, Sculpture from Antiquity to the Present Day, Taschen, Keulen, 1996, 1151 blz.
- **FERRARI, S.**, Kunst van de twintigste eeuw. Stromingen, kunstenaars en gebeurtenissen die de kunst van de twintigste eeuw bepaald hebben, Tirion, Baarn, 2000, 191 blz.
- **FRAMPTON, K.**, Moderne architectuur. Een kritische geschiedenis, SUN, Nijmegen, 1988, 444 blz.
- **GOMBRICH, E. H.**, Eeuwige schoonheid, Gaade/Unieboek, Houten, 1996, 688 blz.
- **GOSSEL, P., e.a.**, Architectuur van de 20ste eeuw, Taschen, Keulen, 2005, 608 blz.
- **GYMPEL, J.**, Geschiedenis van de architectuur van de oudheid tot heden, Könemann, Keulen, 1996, 120 blz.
- **HASLINGHUIS, E. J, e.a.**, Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur en bouwhistorie, Primavera Pers, Leiden, 2001, 686 blz.
- **HAUSER, A.**, Sociale geschiedenis van de kunst, SUN, Nijmegen, 1975, 686 blz.
- **HOMMES, E.**, Prisma van de kunst. Circa 2000 begrippen van a tot z verklaard, Het Spectrum, Utrecht, 1990, 287 blz.
- **HUGHES, R.**, Kritisch, in vredesnaam kritisch. Over kunst en kunstenaars, Kritac, Leuven, 1990, 308 blz.

- **HUGHES, R.**, De schok van het nieuwe. Kunst in het tijdperk van verandering, Veen, Leuven, Davidsfonds, Utrecht, 1991, 424 blz.
- **ITTEN, J.**, Kunst en kleur, Cantecleer, De Bilt, 1973, 157 blz.
- **JEAGER, S.**, Stijlengids, Cantecleer, De Bilt, 1985, 150 blz.
- **JANSON, H. W.**, Wereldgeschiedenis van de kunst, Bussum, De Haan, 1991, 824 blz.
- **KAPPELMAYR, B.**, (red.), Geïllustreerd handboek van de kunst, De Hoeve, Alphen a/d Rijn, 1995, 480 blz.
- **KOCH, W.**, De Europese bouwstijlen, Elsevier, Amsterdam, 1986, 496 blz.
- **LEINZ, G.**, Moderne kunst zien en begrijpen, Kon. Smeets, Weert, 1987, 380 blz.
- **LUCIE-SMITH, E.**, Beeldende kunst in de 20ste eeuw, Könemann, Keulen, 1999, 400 blz.
- **LUCIE-SMITH, E.**, Kunst nu. Kunst vanaf 1960, Thot, Bussum, 1996, 512 blz.
- **LUCIE-SMITH, E.**, Moderne kunst van abstract expressionisme tot postmodernisme, Agon, Amsterdam, 1990, 552 blz.
- **LUTZELER, H.**, Verklarend kunstwoordenboek, Gaade, Amerongen, 1982, 202 blz.
- **MANGUEL, A.**, Kunstlezen. Over het kijken naar beeldende kunst, Ambo, Amsterdam, 2002, 353 blz.
- **MEKKINK, M., e. a.**, Kunst van nu. Encyclopedisch overzicht vanaf 1970, Leiden, Rotterdam, 1995, 336 blz.
- **MULLER, W., VOGEL, G.**, Sesam atlas van de bouwkunst, deel 2, Bosch en Keunig, Baarn, 1976 & 1983, 600 blz.
- **NICOLAUS, K.**, Schilderkunst in de 20ste eeuw, Lemniscaat, Rotterdam, 1977, 416 blz.
- **NORWICH, J.J.**, Geschiedenis van de bouwkunst, Atrium, Alphen a/d Rijn, 1986, 287 blz.
- **PEVSNER, N.**, Europese architectuur, deel 2, A. Donker, Rotterdam, 1979 en 1984, 258 en 290 blz.
- **PIPER, D., e. a.**, Encyclopedie van de schilder en de beeldhouwkunst, 2 delen, Veen, Utrecht, Reflex, Antwerpen, 1986, 471 en 491 blz.
- **RASMUSSEN, R.**, Architectuur beleven, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1983, 252 blz.
- **RISEBERO, B.**, Architectuur. Vijftien eeuwen bouwkunst van de Westerse beschaving, Ploegsma, Amsterdam, 1990, 288 blz.
- **RUHRBERG, K., e.a.**, Kunst van de 20ste eeuw. Schilderkunst, beeldhouwkunst, nieuwe media, fotografie, Taschen, Keulen, 1999, (paperback 2005).
- Schilderkunst van A tot Z. Geschiedenis van de schilderkunst van oorsprong tot heden, Rebo, Lisse, 1997, 766 blz.
- **SCHNEIDER, N.**, Portretschilderkunst, Taschen, Keulen, 2002.
- **STADLER, W.**, De beeldhouwkunst. Geschiedenis en ontwikkeling van de beeldhouwkunst in Europa, van prehistorie tot de 21^e eeuw, Rebo, Lisse, 1996, 200 blz.
- **STANGOS, N., e. a.**, De kernbegrippen van de moderne kunst, Meulenhoff, Amsterdam, 1985, 360 blz.
- **TIETZ, J.**, Geschiedenis van de architectuur in de 20ste eeuw, Könemann, Groningen, 1999, 120 blz.
- **VAN DER LINDEN, F.**, De grafische technieken, Cantecleer, De Bilt, 1979, 224 blz.
- **VAN RHEEDEN, H.**, (red.), Kunstgeschiedenis in het onderwijs, Wolters-Noordhoff, Rotterdam, 1989, 321 blz.
- **VAN LAARHOVEN, J.**, Van Prehistorie tot Postmodern, SUN, Nijmegen, 1993, 216 blz.
- **WATKIN, D.**, De Westerse architectuur. Een geschiedenis, SUN, Nijmegen, 1994, 591 blz.

Muziek

- **ANDRIESEN, P.**, Muzikale exploraties, deel 5, De Monte, Leuven, De Sikkels, Antwerpen.
- **ANDRIESEN, P.**, Muziek zien, 2 delen, Artis Historia, Brussel.
- **BERENDT, J.E.**, Jazz van New Orleans tot Cool, Het Spectrum, Antwerpen.
- **BOSSUYT, I.**, Beknopt overzicht van de muziekgeschiedenis, 4 delen, Acco, Leuven.
- **BOSSUYT, I.**, Muziekgeschiedenis, 4 delen, Acco, Leuven.
- **BOERBOOM, M.**, Handboek van de muziekgeschiedenis, 4 delen, De Nederlandsche boekhandel.
- **BROECKX, J.L.**, Grondslagen van de muziekgeschiedenis, Metropolis, Antwerpen.
- **DEFOORT, A.**, Muziek, muziek, Lannoo, Tielt.
- **DEFOORT, A.**, Esthetica: beeld - muziek, Den Gulden Engel, Antwerpen, 1993.
- **DERAEDT, P.**, Muziekgeschiedenis met luisteroefeningen, Vanden Broele, Brugge, 1977.
- **EECKHOUT, A.**, Muzikale exploraties, Notenboom, Bierbeek, 1981.
- **FORDHAM, J.**, Jazz: geschiedenis, instrumenten, musici, platen, Gaade/Unieboek, Houten, 1994.
- **GAMMOND, P.**, Encyclopedie van de klassieke muziek: praktische inleiding in de wereld van de muziek, Atrium, Alphen a/d Rijn, 1992.
- **GOULDING, P.H.**, Klassieke muziek: de 50 bekendste componisten en 1000 van hun beroemdste werken, Bigot & Van Rossum, Baarn, 1994.

- **HAMBURG, O.**, Muziekgeschiedenis in voorbeelden, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen.
- **HEIDINGA, M.**, MUZIEK, weten wat je hoort, Infoboek NV, Nijgh & Van Ditmar, Meerhout.
- **HOET, SUYKERBUYK, EVERTSE**, Da Capo, Plantijn, Deurne, 1989.
- **KNOCKAERT, Y.**, Muziekgeschiedenis, 2 delen, De Garve, Brugge.
- **KRIEKEMANS, H.**, Algemene muziekcultuur in drie delen, Libri Musicae, Wolvertem, 1919.
- **KRUIHOF, J., e. a.**, Mijlpalen van de muziek, 3 delen, Harenberg, Brussel.
- **MARTIN, G.**, Popmuziek, Het Spectrum, Antwerpen/Utrecht.
- **RASCH, R.**, Lexicon klassieke muziek, Kosmos, Utrecht, 1993.
- **ROBIJNS, J., e. a.** Algemene Muziekencyclopedie, 10 delen, Bosch en Keunig, Baarn.
- **SABBE, H.**, All that music! Een antropologie van de Westerse muziekcultuur, Acco, Leuven.
- **STORMS, G.**, Pop in de klas, Servire, Katwijk, 1982.
- **WUYTACK, J., SCHOLLAERT, P.**, Actief muziek beluisteren, De Monte, Leuven, 1960.

Tijdschriften

- Adem, driemaandelijks tijdschrift voor muziekcultuur, Lemmensinstituut, Leuven.
- Arsis, driemaandelijks muziekpedagogisch tijdschrift, VLMO, Hasselt.
- Kunstbeeld Magazine, Rijswijk.
- Muziek en woord, VRT, Brussel.
- Openbaar Kunstbezit Vlaanderen, Antwerpen.
- Ouverture, tijdschrift voor muziekpedagogie, Leuven.

Reeksen

- Dover Collection, Dover Publications, Inc., New York.
- Geschiedenis van de schilderkunst, 27 delen, Het Spectrum, Utrecht.
- Privé-domein, Arbeiderspers, Amsterdam.
- World of Art, Thames and Hudson.
- Reeksen van de uitgeverijen Taschen, Boeken Diogenes, Deurne. Könemann. Atrium/Terrail.

Websites

- www.cultuurnetwerk.nl/weblinks (bevat heel wat verwijzingen naar allerlei interessante websites over kunst).
- **CASSEE, E.**, Kunst op het web, Van Holkema en Warendorf, Houten, 2002, 191 blz.

ARTISTIEKE OPLEIDING DERDE GRAAD KSO

Artistieke opleiding

Eerste leerjaar: 14-17 uur/week
Tweede leerjaar: 14-17 uur/week

3 Artistieke opleiding

3.1 Beginsituatie

De leerlingen kiezen voor de derde graad Artistieke opleiding omdat het aanbod hen inhoudelijk en geestelijk aanspreekt, het sluit aan bij hun persoonlijkheidsstructuur en hun interesses.

Sommige leerlingen volgden in de tweede graad de studierichting Artistieke opleiding of een andere tweede graad van het studiegebied Beeldende kunsten. Anderen volgden tweede graden die geen voeling hebben met beeldende kunst. Dit betekent dat de leerlingengroep in de meeste gevallen heterogeen is samengesteld. Er mag van de leerlingen worden verwacht dat zij belangstelling hebben voor kunst in het algemeen en voor beeldende kunst in het bijzonder, dat zij gemotiveerd voor deze studierichting kiezen.

De leerlingen die in de tweede graad geen studierichting van het studiegebied Beeldende kunsten volgden zullen in de meeste gevallen minder tekenvaardigheden hebben en minder inzicht hebben in de beeldvorming, hun creatieve en expressieve mogelijkheden op beeldend gebied zullen minder ontwikkeld zijn. Het lerarenteam dient hiermee rekening te houden via individuele begeleiding, differentiatie en eventueel inhaallessen.

3.2 Algemene doelstellingen

De jongere

- 1 wendt beeldtaal aan in functie van een objectieve of subjectieve beeldende expressie.
- 2 onderzoekt verder de verworven inzichten uit de tweede graad en past deze op zelfstandige wijze toe.
- 3 ontwikkelt een persoonlijke beeldtaal.
- 4 neemt een persoonlijk standpunt in ten opzichte van een gegeven.
- 5 is attent voor de benaderingswijze, de evolutie van het werk, de metamorfose, de eigen inbreng, de beleving van betrokkenheid en de relatie met het onderwerp.
- 6 geeft op een efficiënte, artistieke en persoonlijke wijze vorm aan informatie binnen de grenzen van een opdracht of project.
- 7 voelt originaliteit en waarachtigheid aan en herkent deze in beeldend werk.
- 8 kiest uit en hanteert grondstoffen, materialen en technieken in functie van het gegeven en van een optimale expressie.
- 9 integreert de in verschillende ateliers en in Kunstinitiatie verworven doelstellingen adequaat in het eigen werk.
- 10 ontwikkelt efficiënte werkmethodes.
- 11 documenteert zich en bezit een efficiënte onderzoeksmethode.
- 12 stelt het eigen werk verbaal voor.
- 13 neemt via ervaren, beleven, betekenis geven, kritisch bekijken en bevragen een standpunt in ten opzichte van het eigen werk en dat van anderen.
- 14 groeit in zelfstandigheid via opdrachten waarbinnen geleidelijk naar een meer persoonlijke werkorganisatie gestreefd wordt.
- 15 volgt de instructies in verband met veiligheid, gezondheid en milieu op.

3.3 Leerplandoelstellingen en leerinhouden

3.3.1 Beeldende vormgeving

LEERPLANDOELSTELLINGEN

De jongere

- 1 verdiept de in de tweede graad verworven inzichten in de relatie tussen beeldende middelen, beeldende materialen en beeldende technieken.
- 2 verwerkt beeldende middelen, materialen en technieken tot een samenhangend geheel.
- 3 integreert esthetische begrippen en hun onderlinge relatie in het persoonlijk werk.
- 4 ontwikkelt zijn verbeeldingskracht, zijn beeldend en expressief vermogen en zijn technische vaardigheden.
- 5 kiest op zelfstandige en creatieve wijze beeldtaal, beeldende techniek en beeldend materiaal bij het vormgeven van een persoonlijke visie of boodschap.
- 6 ziet beeldtaal als een geheel van betekenisvolle tekens met een onderlinge relatie en met een relatie tot de inhoud.
- 7 legt zelfstandig en bewust relaties tussen beeldende middelen en inhoud en hanteert beeldende middelen vanuit dit inzicht.
- 8 herkent subjectieve elementen in de benadering van beeldend werk (gemoedstoestand, culturele context, technische-technologische context, ...).

LEERINHOUDEN

Te integreren beeldende middelen

Compositie, kleur en vorm worden geïntegreerd benaderd via de opgesomde beeldende middelen die richtinggevend zijn en waaruit een keuze wordt gemaakt vanuit de eigenheid van de opdrachten.

Compositie

- Compositie en constructie.
- Compositie en expressie.
- Compositie en figuratie.
- Compositie en formaat.
- Compositie en inhoud.
- Compositie en kleur.
- Compositie en licht.
- Compositie en materie.
- Compositie en volume.
- Compositie en vorm.

Kleur

- Kleur en compositie.
- Kleur en dieptewerking.
- Kleur en evenwicht.
- Kleur en expressie.
- Kleur en functie.
- Kleur en helderheid.
- Kleur en kwaliteit.
- Kleur en licht.
- Kleur en materie.
- Kleur en milieu.
- Kleur en nabootsing.
- Kleur en natuur.
- Kleur en ruimtewerking.
- Kleur en symboliek.
- Kleur en textuur.
- Kleur mengen.
- Kleurnuance.
- Tint en toon.
- Gamma en gradatie.
- Kleurcontrast.

Vorm

- Vorm en beweging.
- Vorm en constructie.
- Vorm en contrast.
- Vorm en dieptewerking.
- Vorm en dynamiek.
- Vorm en inhoud.
- Vorm en kleur.
- Vorm en licht.
- Vorm en lijn.
- Vorm en materie.
- Vorm en modulus.
- Vorm en ritme.
- Vorm en ruimtewerking.
- Vorm en structuur.
- Vorm en symboliek.
- Vorm en textuur.

Beeldende materialen

- Volgende materialen kunnen aan bod komen in functie van een opdracht en van de persoonlijke verwerking door de leerling:
 - acrylverf, aquarelverf, ecoline, gomsoorten, glas, pennen, penselen, potloden, houtdeeg, houtskool, houtsoorten, inkten, kleefmaterialen, klei, kleurpigmenten, krijtsoorten, metaalsoorten, papiersoorten, plaaster, plakkaatverf, recyclagematerialen, snijmaterialen, stiften, stoffen, vindmaterialen, x-film, ...

Beeldende technieken

- Volgende technieken kunnen aan bod komen in functie van een opdracht en van de persoonlijke verwerking door de leerling:
 - bindtechnieken, boetseertechnieken, collagetechnieken, constructietechnieken, druktechnieken, krijttechnieken, penttechnieken, potloodtechnieken, schildertechnieken, ...

3.3.2 Grafische vormgeving

De disciplines (fotografie, grafiek en grafische ontwerp) worden geïnterpreteerd als middelen binnen een creatief proces en niet als doel op zich. Niet alle technieken en materialen dienen aan bod te komen.

Vrije en toegepaste grafische vormgeving in contexten zoals affiche, boekillustratie, compactdisc, folder, logo, briefhoofd, briefomslag, naamkaartje, advertentie, mailing, verpakking, collage, blinddruk, grafisch materiaal voor standbouw, display, maquette, spandoek, kalligrafische tekst, tijdschrift, stripverhaal, tegel, skateboard, kaft, T-shirt, behangpapier,

Voor de te integreren beeldende elementen (compositie, kleur en vorm) verwijzen we naar 3.3.1 Beeldende vormgeving: "Te integreren beeldende middelen".

Gezien de milieuproblematiek bevelen we aan om waar mogelijk te evolueren naar milieuvriendelijke materialen (non-toxic).

LEERPLANDOELSTELLINGEN

De jongere

- 1 realiseert op een persoonlijke, artistieke en procesmatige wijze een toegepaste en vrije grafische vormgeving, werkt doeltreffend, is gericht op nauwkeurigheid en op functionaliteit:
 - analyseert een opdracht/briefing;
 - documenteert zich, maakt studies en verwerkt het materiaal;
 - maakt ontwerpschetsen en maquettes;
 - realiseert beeldmateriaal zoals illustraties, foto's, ..;
 - bepaalt lay-out en vormgeving;
 - verzorgt de uitvoering en presenteert het werk.
- 2 ontdekt, hanteert en beheerst technieken, materialen en inzichten die nodig zijn om een toegepaste en vrije grafische vormgeving te realiseren.
- 3 kent de functie van en hanteert de uitrusting en gereedschappen in het atelier.
- 4 hanteert beeldende elementen als compositie, kleur en vorm in functie van toegepaste en vrije grafische vormgeving.
- 5 ontdekt mogelijkheden en kan beperkingen inschatten door te experimenteren.
- 6 gebruikt en onderhoudt het atelier met respect voor materialen en producten zodat ook anderen er nadien op gelijktijdig kunnen werken.
- 7 volgt de instructies in verband met veiligheid, gezondheid en milieu op.

LEERINHOUDEN

Fotografie

Kennismaken met, aanwenden van en experimenteren met fotografie

- Fotografische technieken:
 - Lichtgevoelig materiaal bewerken met licht, ontwikkelaar en fixeer;
 - sjabloontechniek;
 - tekenen en inkrassen op fotografische film;
 - fotogrammen;
 - fotograferen met kleinbeeldcamera.
- Materialen:
 - fotopapier en halftoonfilm, ontwikkelaar, fixeer, transparante en zwarte film, vergroter, doka, kleinbeeldcamera.

Grafiek

Kennismaken met, aanwenden van en experimenteren met druktechnieken

- Druktechnieken:
 - hoogdruk zoals linosnede, houtsnede, materiaaldruk, collografie;
 - diepdruk zoals lijnets, droge naald, vernis-mou, aquatint, suikerets, fotografische ets, mezzotint;
 - vlakdruk zoals monotype, sjabloon;
 - doordruk zoals zeefdruk, manuele kleurselectie, sjabloontechnieken, snijfilm, lithokrijt.
- Materialen hoog-, diep-, vlak- en zeefdruk:
 - vast materiaal: persen, verwarmtafel, inkttafels, zuurhut, droogrek, stuifkast, afzuiginstallatie, slijpmolen, zeefdruktafel, spuitcabine, ...
 - los materiaal: inktrollen, zuurbaden, etsnaalden, vilten, zuurmeter, tampons, paletmessen, zinkmes, trechters, maatbekers, vijlen, zeven, rakels, ...
 - verbruiksproducten: white spirit, thinner, aceton, ammoniak, benzine, methanol, salpeterzuur, colofonium, tarlatan, roetkaarsen, polijstmiddel, staalwol, schuurpapier, zink, linoleum, inkten, films, emulsies, ontvetters, ...

Grafisch ontwerp

Kennismaken met, aanwenden van en experimenteren met grafisch ontwerp

- Ontwerptechnieken:
 - teken-, schilder- en schrijftechnieken;
 - illustratietechnieken;
 - digitale technieken (illustratie, digitale fotografie en digitale beeldbewerking);
 - presentatietechnieken.
- Typografie, beeld- en illustratie:
 - omgaan met letter-, woord- en tekstbeeld;
 - beeld- en illustratiekeuze: relatie met soort werk en doelgroep;
 - beeld- en illustratieplaatsing en relatie met geheel.
- Materialen:
 - gediversifieerd gebruik van materialen: teken- en schildersmateriaal, papier- en kartonsoorten, grafisch materiaal, drukmateriaal, ...
 - grafische computerconfiguratie:
 - hardware: computer, printer, scanner;
 - software: beeldbewerking en illustratie.

3.3.3 Ruimtelijke vormgeving

Het vastleggen van doelstellingen en het bepalen van leerinhouden voor het atelier ruimtelijke vormgeving veronderstelt een voorafgaandelijke duiding van het toepassingsveld omwille van de noodzakelijke relatie tussen de doelstellingen, leerinhouden en de specifieke toepassing. We onderzoeken het toepassingsgebied ruimtelijke vormgeving in de breedste zin van het woord.

Het is niet de bedoeling om alle leerinhouden met betrekking tot de beeldende technieken en materialen aan bod te laten komen. Bij de keuze moet rekening gehouden worden met de aard van de opdracht of het project, de mogelijkheden van de leerling en de accommodatie van de school.

LEERPLANDOELSTELLINGEN

De jongere

- 1 hanteert de beeldende middelen en maakt de juiste keuze in functie van de ruimtelijke opdracht.
- 2 ontdekt de verbondenheid tussen techniek en boodschap in eigen werk en dat van anderen door kennis en onderzoek, en streeft naar een perfecte samensmelting van beide elementen in het scheppingsproces.
- 3 onderzoekt de ruimte en legt de relatie tussen:
 - de ruimtelijke vormgeving en de inhoud (functionaliteit in confrontatie met een artistiek verantwoorde vormgeving en expressie);
 - keuze van techniek, materiaal, drager en inhoud.
- 4 ontwerpt en/of realiseert op een methodische wijze.
- 5 past de verworven werkstappen toe in uiteenlopende ruimtelijke opdrachten met diverse technieken, materialen en dragers.

LEERINHOUDEN

- De leerinhouden staan in functie van de keuze van opdrachten of projecten. Ze worden inzichtelijk verworven via het onderzoeks-, vormgevings- en uitvoeringsproces.
- Ruimtelijke opdrachten in de zo ruim mogelijke zin van het woord onderzoeken en toepassen. De opdrachten zijn gekoppeld aan een functioneel gegeven in relatie met een inhoudelijk aspect.
- Toepassingsgebieden:
 - vrije ruimtelijke vormgeving;
 - installaties;
 - juweelontwerp;
 - mode;
 - publiciteit;
 - productdesign;
 - interieurinrichting;
 - etalage;
 - decor;
 - ...
- De opdrachten worden opgebouwd aan de hand van verschillende beeldende middelen gaande van zeer eenvoudig elementair tot meer uitgebreid en vormelijk of ruimtelijk ingewikkelder.
- De gebruikte materialen en technieken zullen vaak eigen zijn aan het functionele en inhoudelijke karakter van de verschillende opdrachten. Hier proberen we zo veel mogelijk verschillende materialen en technieken aan bod te laten komen, zonder dat dit een doel op zich wordt.
- In de derde graad is het aangewezen dat de leerlingen de gebruikte materialen en technieken zelf bepalen in functie van de eigen functionele en inhoudelijke interpretatie ten overstaan van de opdrachten.

3.3.4 Waarnemingstekenen

De tekening naar waarneming kan beschouwd worden als een artistiek product op zich en/of ondersteunend zijn bij de specifieke beeldende werkzaamheden in de context van de studierichting.

LEERPLANDOELSTELLINGEN

De jongere

- 1 hanteert en onderzoekt de in de tweede graad verworven basisprincipes omtrent waarneming en voorstelling verder in een hogere moeilijkheidsgraad.
- 2 verbreedt en verdiept zijn beeldend vermogen en bewustzijn door studies naar complexere realiteit.
- 3 neemt de omringende wereld bewust en gericht waar, observeert, situeert en ordent.
- 4 herleidt een object of een geheel van objecten tot hun basisconstructievormen.
- 5 ontwikkelt zijn mogelijkheden tot ruimte- en diepteweergave.
- 6 ziet kleur, ontleedt ze en geeft ze weer.
- 7 hanteert wat verworven is vakoverschrijdend in het geheel van de eigen beeldtaal bij het toegepaste en vrij beeldend werk.
- 8 ontwikkelt een persoonlijke manier van opmerken, noteren, schetsen en tekenen.

LEERINHOUDEN

- Bij waarnemingstekenen dienen de leerinhouden te worden aangebracht via thema's die worden gekozen uit:
 - fauna;
 - flora;
 - menselijke figuur;
 - architectuur en interieur;
 - landschap;
 - ...
- Weergave vanuit het inzicht in de beeldende middelen met specifieke aandacht voor:
 - **vorm**: organische vormen, anorganische vormen;
 - **compositie**: ordening binnen het werkvlak van geïsoleerde en gegroepeerde elementen;
 - **basisconstructie**: constructieve opbouw via notitie van richtingen, beweging, ritme en verhoudingen;
 - **ruimte**: ruimtewerking en ruimte-illusie door planvorming, volumesuggestie, lichtwerking, licht- en schaduwweergave, kleur- en toonwaarden, perspectief, structuur/textuur/materiesuggestie.
- Onderzoek met uiteenlopende beeldende materialen en technieken en van diverse wijzen van weergave zoals:
 - Schetsen, uitgewerkte tekeningen, notitieschetsen, bewegingsschetsen, illustratietekeningen, presentatietekeningen, ...

3.4 Pedagogisch-didactische wenken

De inhouden van het atelier artistieke opleiding steunen op verworvenheden en inzichten uit de tweede graad. Voor die leerlingen die de nodige voorkennis onvoldoende bezitten kunnen individuele begeleiding, differentiatie en/of het aanbieden van inhaallessen een hulp zijn.

De leerstofafbakening is geen strak te volgen schema. Er is ruimte voor:

- een dynamische aanpak door de leraar;
- samenspraak tussen leraar en leerling;
- samenhang tussen de vakken.

3.4.1 De opdrachten

De doelstellingen worden bereikt via opdrachten die een uitdaging bevatten. Tijdens het uitvoeren van de opdrachten ontwikkelt de leerling zijn sensitiviteit en groeit hij op persoonlijke wijze in competentie: in vaardigheid, kennis en attitude. Deze groei maakt deel uit van zijn wordingsproces en is dusdanig onlosmakelijk verbonden met zijn groei als mens.

Opdrachten zijn zowel gericht op het realiseren van specifieke doelstellingen uit de verschillende ateliers als op het in samenhang realiseren van doelstellingen uit meerdere ateliers. De opdrachten worden individueel of in groep voorbereid en geëvalueerd door een lerarenteam dat bestaat uit vakspecialisten. Diversiteit in benadering en teamwerk in de omgang met de jongere zijn noodzakelijk. De leraar kleurt de leerinhouden via een persoonlijke didactische benadering en methodiek, vanuit de eigen visie op beeldende kunst en binnen het pedagogisch project van de school.

De beeldende elementen, materialen en technieken staan steeds in relatie met elkaar en met de inhoud. Ze worden niet systematisch behandeld, maar komen aan bod naar graad van belangrijkheid en moeilijkheidsgraad binnen opdrachten, thema's en projecten. Het ritme en de intensiteit van verdere uitdieping hangen af van de individuele evolutie en interesse van de leerling. Zowel de tweedimensionale als driedimensionale vormgeving worden onderzocht.

De opdrachten worden zoveel mogelijk als geïntegreerde atelierprojecten aangebracht waarbij er een samenhang is tussen grafische vormgeving, ruimtelijke vormgeving, beeldende vormgeving en waarnemingstekenen. Dit is een goede voorbereiding op de geïntegreerde proef die in de loop van het tweede leerjaar van de derde graad georganiseerd wordt.

Een opdracht

- is haalbaar qua moeilijkheidsgraad en sluit aan op wat verworven is.
- bevat uitdagende en nieuwe inhoudelijke en vormelijke elementen.
- heeft een bevragend karakter en zet aan tot onderzoek en studie.
- kan aansluiten bij de persoonlijke interesses en leefwereld van de jongere.
- laat ruimte voor intuïtieve, spontane en individueel gestuurde processen.
- is soms begrensd en soms open wat materiaalgebruik, beeldende middelen en techniek betreft.
- zet er regelmatig toe aan verbanden te leggen tussen de eigen werkzaamheden, het maatschappelijk en cultuurhistorisch gebeuren en kunst.
- speelt regelmatig in op actuele gebeurtenissen.
- kan kaderen in vakoverschrijdend thematisch werk. Bij vakoverschrijdende projectwerking wordt het lessenrooster gedurende een bepaalde tijd doorbroken of wordt er thematisch gewerkt binnen het bestaand rooster.
- kan geheel of gedeeltelijk gerealiseerd worden op buitenschoolse locaties zoals tentoonstellingen, musea, culturele evenementen en tijdens uitstappen of studiereizen.

3.4.2 Het atelier

De school bepaalt de infrastructurele ordening waarbinnen de opdrachten gerealiseerd worden. Hierbij kan men zich laten leiden door de eigen visie, traditie en specifieke competenties van de leraren. De realisatie van het leerplan in één of verschillende vaklokalen/ateliers is een belangrijk aandachtspunt aangezien dit het organogram is waarbinnen de jongere op een flexibele wijze de opdrachten moet kunnen uitvoeren en de doelstellingen moet bereiken.

De lessenroosters worden bij voorkeur zo ingevuld worden dat de lessen optimaal gegroepeerd worden. Dit laat toe dat bezoeken aan musea, tentoonstellingen, beurzen, ... gemakkelijker georganiseerd kunnen worden en dat het atelierwerk vlot kan verlopen.

Het ontbreken van bepaalde infrastructuur en/of technische mogelijkheden binnen de school hoeft geen beletsel te zijn. Zowel voor de beeldende materialen als technieken bestaan de mogelijkheden om de leerling buiten de school te laten werken.

Het is aan te raden veiligheidsfiches voor werktuigen en/of machines te voorzien met daarop vermeld de werking, de gebruikswijze en eventueel de inspectie en het onderhoud.

3.4.3 De begeleiding

De jongere wordt begeleid in het ontdekken en ontwikkelen van zijn talenten, in zijn ontwikkeling als persoon en als deelnemer aan het culturele en maatschappelijke gebeuren. De klemtoon ligt op individuele begeleiding. Voor weinig probleemstellingen in dit leerplan is er slechts één exacte oplossing die vooraf gekend is.

Het is de taak van de jongere om uit vele mogelijkheden tot een creatieve, kunstzinnige en persoonlijke oplossing te komen voor een twee- en/of driedimensionale vraagstelling in de context van artistieke opleiding. De wijze waarop de jongere als individu zijn creatief proces stuurt, evalueert en permanent bijstuurt tijdens het tot stand komen van het eindresultaat is minstens even belangrijk als het eindresultaat zelf. Het zelf laten ontdekken en onderzoeken door de leerling is belangrijk als werkvorm.

De begeleiding bestaat erin dat men de jongere bijstaat bij het zelfstandig leren sturen van zijn leerproces. Een leerproces dat, in de context van deze studierichting, niet eindigt op het einde van de derde graad. Zelfs niet na het hoger onderwijs. Na zijn "schoolloopbaan" moet de jongere als volwassene in staat zijn verder richting en voortgang te geven aan zijn studie, met de beeldende problemen waarmee hij wordt geconfronteerd als uitgangspunt.

Een mogelijke invalshoek om de opdrachten te benaderen is het ontwerpmodel van B. Archer. De leerlingen kunnen volgens dit model op een methodische wijze ontwerpen en/of de opdrachten realiseren:

- 1 briefing: opdracht analyseren naar doelgroep, inhoud, uitvoeringskosten, techniek, deadline, ...;
- 2 informatieronde: brainstorming, documenteren;
- 3 ideeschetsen: voorstudies met constructieve tekeningen en driedimensionale ontwerpmodellen;
- 4 uitdiepen van de opdracht: inhoudelijk, creatief, artistiek, technisch, materiaalbepaling, ...;
- 5 presentatie: grafisch en/of driedimensionaal, verschillende tekentechnieken en driedimensionale technieken;
- 6 evaluatie: verband opdracht, verantwoording, bijsturing. Begrippen als assertiviteit en verbale vaardigheid komen hier aan bod.
- 7 Eventuele uitvoeringsfase: planning, werkschema, aanschaf materialen, uitvoering en afwerking.

Om dit methodisch werken en denken te bevorderen houden de leerlingen een werkschrift bij waarin alle ontwerpen, inspiratiebronnen, teksten, verwijzingen, enz. tot een organisch geheel samensmelten. Dit werkschrift zal ook de schakel zijn tussen de student en de verschillende leraren.

Inzichten kunnen verruimd worden via:

- verwijzingen naar andere vakken;
- verwijzingen naar de realiteit (bedrijfsbezoek of bezoek aan ontwerp bureau, beurzen, ...);
- actualisering van de inhoud;
- bezoek aan een tentoonstelling;
- studie-uitstap;
- aanleggen van een persoonlijke presentatiemap;
- presentatie en bespreking van eigen werk;
-

3.4.4 De geïntegreerde proef

De geïntegreerde proef heeft tot doel de mate waarin de jongere de beoogde algemene doelstellingen heeft verworven (alle of een deel ervan) op een synthetische en realiteitsgebonden wijze te toetsen. Deze proef moet tijdens het tweede leerjaar van de derde graad Artistieke opleiding gerealiseerd worden. Het concept, de opdracht en de realisatie van de proef moeten van bij het begin van dit tweede leerjaar voldoende aandacht krijgen.

De geïntegreerde proef slaat op de vakken van het fundamenteel gedeelte. In deze studierichting zijn dit: “Kunstinitiatie” en “Artistieke opleiding”. Wanneer men een aantal andere vakken mee opneemt bij de organisatie en de realisatie van de geïntegreerde proef is dit een meerwaarde wanneer er echt integraal gewerkt wordt.

3.5 Minimale materiële vereisten

De diverse toepassingsvelden van de kunstvakken veronderstellen een aangepaste werkruimte met een aangepaste accommodatie op efficiënt te kunnen werken.

Men moet kunnen beschikken over:

- verduisterbare ruimte;
- diaprojector, video en overheadprojector;
- degelijke werktafels en stoelen;
- stromend water met spoelbak;
- voldoende licht;
- mogelijkheden om werk tentoon te stellen;
- voldoende bergruimte;
- kunstboeken en tijdschriften over beeldende kunsten, architectuur en toegepaste kunsten.

3.5.1 Beeldende vormgeving en waarnemingstekenen

Schildersezels of in de hoogte verstelbare tafels.
Richtbare kunstverlichting om studieobjecten te verlichten.

3.5.2 Grafische vormgeving

Computers.

Software: opmaakprogramma, beeldverwerkingprogramma.

Scanner.

Printer.

Digitale en analoge camera, lichtgevoelig materiaal, doka en ontwikkelomgeving.

Drukapparatuur.

3.5.3 Ruimtelijke vormgeving

Naargelang de keuze van het toepassingsgebied (zie leerinhouden) gereedschappen zoals: zaag, schroevendraaiers, hamers, beitels, boormachine, nietpistool, schuurmachine, werkbank, decoupeerzaag, soldeermateriaal.

3.6 Evaluatie

3.6.1 Evalueren conform de visie op onderwijs

Evaluatie is niet alleen kennisgericht. Het ontwikkelen van leerstrategieën, van algemene en specifieke attitudes en de groei naar **actief leren** krijgen een centrale plaats in het leerproces. Hierbij neemt de leraar naast vakdeskundige de rol op van **mentor**, die de leerling kansen biedt en methodieken aanreikt om voorkennis te gebruiken, om nieuwe elementen te begrijpen en te integreren.

Evaluatie is een onderdeel van de leeractiviteit van leerlingen en vindt bijgevolg niet alleen plaats op het einde van een leerproces of op het einde van een onderwijsperiode. Evaluatie maakt integraal deel uit van het leerproces en is dus geen doel op zich.

Evaluëren is noodzakelijk om **feedback** te geven aan de leerling en de leraar.

- Door rekening te houden met de vaststellingen gemaakt tijdens de evaluatie kan de leerling zijn **leren optimaliseren**.
- De leraar kan uit evaluatiegegevens informatie halen voor **bijsturing** van zijn **didactisch handelen**.

Behalve het bijsturen van het leerproces en/of het onderwijsproces is een evaluatie ook noodzakelijk om andere **toekomstgerichte beslissingen** te ondersteunen zoals oriënteren en delibereren. Wanneer hierbij rekening gehouden wordt met de mogelijkheden van de leerling, dan staat ook hier **de groei van de leerling centraal**.

Evaluatie wordt zo een **continu proces** dat optimaal en motiverend verloopt in **stress- en sanctiearme** omstandigheden.

3.6.2 Hoe evalueren?

3.6.2.1 De leerling centraal

Bij evaluatie staat steeds de **groei van de leerling centraal**. De te verwerven kennis, vaardigheden en attitudes worden bepaald door de leerplandoelstellingen.

Uit het voorgaande volgt dat de leraar zich bevraagt over de keuze van de evaluatievormen. Het gaat niet op dat men tijdens de leerfase het **leerproces** benadrukt, maar dat men finaal alleen het **leerproduct** evalueert. Zowel proces als product moeten hun plaats krijgen in de beoordeling. De literatuur noemt die samenhang tussen proces- en productevaluatie **assessment**.

Een goede evaluatie moet gespreid zijn in de tijd en moet voldoen aan criteria van doelmatigheid en billijkheid.

- Een **doelmatige evaluatie** moet aan de volgende aspecten beantwoorden: **validiteit, betrouwbaarheid** en **efficiëntie**.
- Men kan spreken van een **billijke evaluatie** indien er sprake is van **objectiviteit, doorzichtigheid en normering**.

Bij assessment nemen de actoren van het **evaluatieproces** een andere plaats in. De meest gebruikte vormen zijn **zelfevaluatie, co-evaluatie** en **peerevaluatie**.

- **Peerevaluatie (leerling-leerling):**
Bij peerevaluatie beoordelen de leerlingen elkaar.
- **Co-evaluatie of collaboratieve evaluatie (leerling-leraar):**
Bij co-evaluatie creëert men een evaluerende dialoog tussen de leraar en de leerling(en).
- **Zelfevaluatie (leerling):**
Hierbij evalueert de leerling zichzelf.

3.6.2.2 Rapportering

Wanneer we willen ingrijpen op het leerproces is de **rapportering, de duiding en de toelichting** van de evaluatie belangrijk. Indien men zich na een evaluatie enkel beperkt tot het meedelen van cijfers krijgt de leerling weinig adequate feedback. In de rapportering kunnen de sterke en de zwakke punten van de leerling weergegeven worden. Eventuele adviezen voor het verdere leerproces kunnen ook aan bod komen.

3.6.2.3 Aandachtpunten bij Artistieke opleiding

Daar de begeleiding er hoofdzakelijk uit bestaat de jongere te ondersteunen bij het zelfstandig leren sturen van zijn leerproces dient er bij de evaluatie veel aandacht te gaan naar **permanente evaluatie**.

Zelfevaluatie maakt deel uit van het creatieproces. Bij de zelfevaluatie dient de leerling eigen inzichten en vorderingen te confronteren met het werk van andere leerlingen uit de groep om op deze wijze tot een brede reflectie over eigen inzet, talenten en resultaten te komen. Het **ateliergesprek** is hiervoor het uitgelezen instrument. Tijdens het ateliergesprek worden de opdrachten aangebracht maar worden eveneens de individuele en collectieve vorderingen getoetst aan de mening van medeleerlingen, de groep, de leraar, anderen. De leerling wordt tijdens het ateliergesprek gestimuleerd om een gefundeerde mening over het eigen werk en dat van anderen te formuleren.

Via de **globale eindbeoordeling** beoordeelt men of de doelstellingen van de studierichting bereikt zijn. Men moet met een bepaalde zekerheid uitspraak kunnen doen over het feit of de jongere klaar is de volgende stap te zetten. Aangezien het profiel van deze studierichting erop gericht is dat de leerling doorstroomt naar een bacheloropleiding in het studiegebied Audiovisuele en beeldende kunsten van het Hoger onderwijs kan de eindbeoordeling ook oriënterende adviezen bevatten naar verdere studies.

Artistieke opleiding maakt deel uit van de geïntegreerde proef, de geïntegreerde proef maakt deel uit van de evaluatie.

3.7 Leerplanwerking

Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kunt u als leraar reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen@vsko.be) of per brief (Dienst Leerplannen VVKSO, Guimardstraat 1 te 1040 Brussel).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, Licapnummer.

Langs diezelfde weg kan u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie.

In beide gevallen zal de Dienst Leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.

Dit leerplan kwam tot stand met de medewerking van:

- Danny Van Hoeck, Sint-Lukas Kunsthumaniora, Schaarbeek;
- Ingrid Van Tilburg, Kunsthumaniora Sint-Lucas, Gent;
- Liesbeth Oversteyns, Kunstschool, Genk;
- Sandra Willems, Technisch Instituut Heilige Familie, Brugge;

3.8 Bibliografie

Beeldende kunst

- Meer informatie over technische voorschriften inzake veiligheid kunnen opgezocht worden in de Codex over het welzijn op het werk van het “algemeen reglement voor arbeidsbescherming” (ARAB) en van het “algemeen reglement op de elektrische installaties” (AREI).
- **BOWDEN, J., BASLEY, M.**, The arts and Crafts op papier maché, London, Reeds International Books Limited, 1990.
- **CHING, F.D.K.**, Form, Space and order.
- **DOERNER, M.**, Schilderkunst, Amerongen, W. Gaade, 1977.

- **EISSEN, K.**, Presenting Architectural Designs: Three-dimensional visualisation techniques.
- **EVERS, I.**, Het complete papierboek, De Bilt, Canteleer.
- **GERRITSEN, F.**, Het fenomeen kleur, De Bilt, Canteleer, 1978.
- **HONEYBONE, I.**, Grafiek info: creatief met karton, Kluwer.
- **ITTEN, J.**, Kunst en kleur, De Bilt, Canteleer, 1985.
- **ITTEN, J.**, Beeldende kunst in beeld, De Bilt, Canteleer, 1990.
- **ITTEN, J.**, Beeldende vormleer, De Bilt, Canteleer, 1982.
- **ITTEN, J.**, Kleurenleer, De Bilt, Canteleer, 1971.
- **KOST, S.**, Papiertechnieken, De Bilt, Canteleer.
- **MARTIN, J.**, Schetsen: technieken en materialen, Librero.
- **MULHERIN, J.**, Graphic design workshop: presentatietechnieken voor de grafisch ontwerper.
- **MURPHY, J., ROWE, M.**, Graphic design workshop: het ontwerpen en merken van logo's, Gaade.
- **QUISTON, L. Mc., KITTS, B.**, Graphic design: bronnenboek, Gaade.
- **SMEETS, R.**, Ornament, symbool en teken, De Bilt, Canteleer.
- **STEFFENS, H.**, Reclame in vorm, Groningen, Wolters-Noordhof, 1989.
- **VERSTOCKT, M.**, De genesis van de vorm: van chaos tot geometrie, De Bilt, Canteleer.
- **ZELANSKI, P., FISHER, M. P.**, Kleur: principe, theorie en toepassing, Gaade.

Tijdschriften

- Abitare: S.p.A., Corso Monforte 15, 20122 Milano, Italy.
- Archis: Architectuur – Stedebouw – Beeldende Kunst, Kluwer Editorial, Santvoortbeeklaan 21-25, B 2110 Deurne.
- Art Aurea: Das Magasine für angewandte Kunst und Design, Eber Verlag GmbH &co., KG Karlstrasse 37, D 89073 Ulm (Donau).
- Domus dossier: Editoriale Domus, Subscription Departement, P.o. box 13080, 20130 Milano, Italy.
- Kwintessens : Vlaams tijdschrift voor kunstambacht en vormgeving, VIZO, Bisschoffsheimlaan 23-25, Brussel.
- Ottogono: Industrial Design Quartely, CO. O. IN. A, Via Melzi D' Eril 26, 20154 Milano, Italy.